

ŚRODOWISKO NATURALNE REGIONU

Stanisław Moskal, Andrzej Kotala

Ochrona krajobrazu a budownictwo wiejskie i opinie o nim wśród mieszkańców wsi małopolskiej

Artykuł dotyczy skutków bezstylowego i chaotycznego budownictwa wiejskiego dla krajobrazu Małopolski i przedstawia poglądy mieszkańców wsi na tę sprawę

Od pewnego czasu opinia publiczna w Polsce przywiązuje duże znaczenie do ochrony środowiska naturalnego, ceniąc sobie nie skażoną wodę i czyste powietrze, natomiast mniej uchwytny czynnik wpływający na jakość życia, jakim jest krajobraz najbliższej okolicy, nie budzi na razie równie żywego zainteresowania. Jak wskazuje przykład krajów zachodniej Europy (gdzie samorzady lokalne nie wahają się korzystać z usług specjalistów od kształtowania krajobrazu), wraz z rozwojem cywilizacyjnym pojawia się również troska o krajobraz, jednakże można się obawiać, że szkody jakie w międzyczasie u nas powstaną, będą nieodwracalne.

Znaczna większość wiejskich obszarów naszego kraju pozostawiona jest swobodnemu oddziaływaniu procesów gospodarczych i cywilizacyjnych, których ubocznym skutkiem jest postępująca degradacja walorów krajobrazowych. W procesie tym niemały udział ma budownictwo, jako element szczególnie w krajobrazie widoczny i odciskający na nim bardzo silne piętno, proporcjonalnie do gęstości zaludnienia oraz ruchu budowlanego w okresie minionego półwiecza.

Obydwa te czynniki wystąpiły w szczególnie wysokim stopniu w Małopolsce, dlatego też ten właśnie region, pomimo swego urozmaiconego i malowniczego krajobrazu, został bardzo mocno dotknięty skutkami nieprzemyślanych działań w zakresie budownictwa.

Podstawową zasadą dobrej architektury jest takie projektowanie nowych obiektów, aby harmonizowały one z istniejącymi już wcześniej, a także by wtapiały się w naturalny krajobraz, nie próbując nad nim dominować. W budownictwie wiejskim dość łatwo to uzyskać nawiązując do miejscowego stylu regionalnego.

W okresie PRL-u działania czynników oficjalnych wręcz zmierzały do zacierania różnic regionalnych i wiejskiego charakteru budownictwa – dość przypomnieć

szkoły „tysiąclatki”, pawilony handlowe GS-u czy inne podobne obiekty o płaskich dachach, a także typowe projekty jednorodzinnych domów, nadal zresztą obecne w katalogach.

Co do projektantów, odnieść można wrażenie, że od wielu lat główną ich troską jest, aby obiekt ich autorstwa nie przypominał przypadkiem niczego, co dotąd w Polsce zbudowano. Niestety, tendencja taka spotyka się ze swym lustrzanym odbiciem po stronie inwestorów: wielu tego przykładów dostarcza obecne budownictwo sakralne, co zaś do domów, sądzić by można, że główną funkcją niektórych spośród nich jest zwracanie na siebie uwagi dziwactwem formy, mylnym z nowoczesnością. Skutkiem jest pretensjonalność i agresywna brzydota wielu obiektów oraz dominujące wrażenie chaosu i dysharmonii w krajobrazie wsi, której zabudowa stanowi przegląd kolejnych mód, panujących wcześniej na obrzeżach miast.

Spotkać można również rozwiązania, zaczerpnięte z poetyki blokowiska – np. wąskie, wysunięte balkony, biegnące przez całą szerokość piętra. W tym smutnym obrazie odczytać można zarówno niedostatek dobrego smaku, jak też kompleks niższości, żywiony przez wieś w stosunku do miasta.

W podobnej sytuacji można by przyjąć, że każdy ma prawo budować na swoim gruncie to, na co ma ochotę i że tylko pozostaje czekać na zmianę upodobań. Skoro jednak nie czekamy na zmianę przyzwyczajęń broniąc się przed zanieczyszczeniem środowiska, powinniśmy również uznać, że krajobraz – podobnie jak powietrze i woda – stanowi dobro wspólne. Jego ochrona przed degradacją pociąga za sobą, niestety, pewne ograniczenie swobody działania jednostek. Nie można zatem pominąć pytania, co o całej tej sprawie sądzą sami zainteresowani, to jest mieszkańcy wsi.

Pewnych wskazówek na ten temat mogą dostarczyć badania, prowadzone w okresie ostatnich pięciu lat na obszarze Małopolski przez Zakład Socjologii i Rozwoju Wsi AR w Krakowie.

Już w trakcie badań dotyczących świadomości ekologicznej¹, zadawano respondentom pytanie, czy zauważają niekorzystne zmiany w krajobrazie swojej okolicy oraz czy sądzą, że zniszczony, zszpecony przez człowieka krajobraz może wywierać niekorzystny wpływ na samopoczucie mieszkańców. Okazało się wówczas, że znaczna większość rozmówców uznaje istnienie takiego wpływu i tylko nieliczni temu przeczą. Co do zmian w krajobrazie, o jego postępującej degradacji przekonanych było 36% rozmówców, dalsze 28% dostrzegając zmiany, nie miało pewności jak je ocenić, a tylko 12% sądziło, że krajobraz bynajmniej nie doznaje uszczerbku (pozostali nie mieli w tej sprawie zdania). Według respondentów do-

¹ Moskał S., *Świadomość ekologiczna mieszkańców wsi. Zarys koncepcji i wyniki badań*, *Więś i Rolnictwo* nr 4, 1995, s. 8-21.

strzegających niekorzystne zmiany w krajobrazie, ich przyczyną jest – obok wycięcia drzew, dzikich wysypisk oraz braku dbałości o otoczenie domów – postępujące zabudowywanie terenu oraz brzydka architektura.

Sprawę stylu wznoszonych budynków jako czynnika kształtującego krajobraz poruszono w sposób bezpośredni w badaniach prowadzonych przez autorów w latach 1995-1997 w czterech małopolskich gminach: Podegrodzie, Czchów, Zakliczyn i Radłów² [Moskal i Kotala 1995 oraz 1997 a,b,c].

Badania te, które posłużyły do opracowania strategii rozwoju ww gmin, obejmowały m.in. wywiady wg kwestionariusza z osobami prowadzącymi gospodarstwa rolne. Objęto nimi 15%-ową, losowo dobraną próbę gospodarstw, liczącą łącznie 841 jednostek.

Wszystkie cztery badane gminy położone są wzdłuż biegu Dunajca: Podegrodzie w Kotlinie Sądeckiej, Czchów i Zakliczyn w strefie Pogórza, zaś Radłów na równinie, w dolnym biegu tej rzeki. Pierwsze trzy gminy, zwłaszcza zaś Czchów i Zakliczyn, są z uwagi na urozmaiconą rzeźbę terenu predysponowane do rozwijania turystyki i rekreacji, w czym walory krajobrazowe mają istotne znaczenie. Z uwagi na wysoką gęstość zaludnienia i bardzo silne rozdrobnienie ziemi (średnia powierzchnia gospodarstw zawiera się pomiędzy 2,6 ha UR w Czchowie a 3,5 ha UR w Radłowie), gminy te mają zdecydowanie chłopo-robotniczy charakter. Ponadto, obok pracy zarobkowej poza rolnictwem, ważnym źródłem dochodu ludności pozostają świadczenia (renty, emerytury itp.), z których korzysta około 40% dorosłych mieszkańców.

Pod względem liczby ludności, charakteru społeczno-zawodowego i stopnia rozwoju gospodarczego badane gminy można uznać za reprezentatywne dla regionu Małopolski.

W trakcie wywiadów zadawano respondentom następujące pytanie:

„Obecnie budowane domy nie nawiązują do stylu regionalnego, ale do zmieniającej się mody. Niektórzy uważają, że bardzo szpeci to okolice, bo każdy dom jest w innym stylu i nie pasuje ani do sąsiednich budynków, ani do krajobrazu.

– Czy zgadza się P. z tą opinią?

– Czy byłby P. za tym, aby zezwolenia budowlane uzależniać od wyglądu domu i ściśle tego przestrzegać?”

² Moskal S., Kotala A., *Wielofunkcyjny rozwój wsi i rolnictwa w gminie Podegrodzie*. Raport z badań na zlec. FAPA, 1995, Maszynopis, s. 65.

Moskal S., Kotala A., a) *Diagnoza sytuacji ekonomicznej i strategia rozwoju gminy Czchów*. Raport z badań na zlec. ODR w Zgłobicach, 1997, Maszynopis, s. 65; b) *Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju gminy Zakliczyn*. Raport z badań na zlec. UG Zakliczyn, 1997, Maszynopis, s. 92; c) *Problemy wsi i rolnictwa w gminie Radłów*. Raport z badań na zlec. ODR w Zgłobicach, 1997, Maszynopis, s. 65.

W świetle uzyskanych odpowiedzi, opinia mieszkańców wsi okazuje się być niejednorodna. Spośród 841 respondentów niespełna 30% podziela opinię o ujemnym wpływie obecnego budownictwa na krajobraz (w tym połowa czyni to w sposób zdecydowany, a połowa z pewnym wahaniem), podczas gdy nieco ponad 40% z opinią tą się nie zgadza (w tym 27% zdecydowanie). Grupa osób nie mających w tej sprawie zdania stanowi 29%.

W poszczególnych gminach rozkład odpowiedzi jest w ogólnych zarysach podobny do tego, który wystąpił w całej próbie. Niewielkie różnice, jakie dają się zauważyć, wskazują na nieco mniejsze zrozumienie problemu właśnie w tych dwu gminach, gdzie usługi turystyczne mogłyby odegrać znaczącą rolę w rozwoju gospodarczym, to jest w Czchowie i Zakliczynie (tab. 1).

Co do akceptacji ewentualnych ograniczeń, mających ujednoczyć budownictwo, wzajemne proporcje trzech grup, na jakie podzielić można respondentów, są w całej próbie następujące: akceptujący (odpowiedzi „tak” i „raczej tak”) stanowią 33%, nie akceptujący („nie” i „raczej nie”) stanowią 40%, a nie mający zdania 27%. Tak więc jest to rozkład bardzo podobny do tego, który wystąpił przy odpowiedziach poprzednich. Co ciekawe, odsetek respondentów akceptujących ograniczenia okazuje się o 3% wyższy, niż odsetek osób dostrzegających niekorzystny wpływ bezstylowego budownictwa na krajobraz. Różnice pomiędzy badanymi gminami również przypominają te, które ujawniły się przy poprzednim pytaniu (tab. 2).

Tabela 1

Opinie dotyczące obecnego stylu budownictwa (struktura wypowiedzi na pytanie „czy obecne budownictwo szpeci krajobraz”) w poszczególnych gminach oraz ogółem w próbie.

Rodzaj odpowiedzi	Gmina (%)				Ogółem	
	Czchów	Podegrodzie	Radłów	Zakliczyn	liczba	%
Tak	13,8	12,7	18,9	16,2	129	15,3
Raczej tak	11,9	21,4	13,4	10,6	121	14,4
Raczej nie	16,7	15,5	10,0	13,8	118	14,1
Nie	31,5	24,5	19,9	32,7	229	27,2
Brak zdania	26,1	25,9	37,8	26,7	244	29,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	841	100,0

Tabela 2

Opinie dotyczące uwzględnienia wyglądu budynku przy wydawaniu zezwoleń (Struktura wypowiedzi na pytanie: „czy przy wydawaniu zezwolenia budowlanego należy uwzględniać styl budynku”) w poszczególnych gminach oraz ogółem w próbie.

Rodzaj odpowiedzi	Gmina (%)				Ogółem	
	Czchów	Podegrodzie	Radłów	Zakliczyn	liczba	%
Tak	13,3	12,7	27,9	15,7	145	17,2
Raczej tak	15,8	20,5	15,9	9,7	130	15,5
Raczej nie	16,7	16,8	9,5	12,4	117	13,9
Nie	28,6	25,9	16,4	34,1	222	26,4
Brak zdania	25,6	24,1	30,3	28,1	227	27,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	841	100,0

Wpływ cech osobistych, a mianowicie wieku, płci i wykształcenia respondentów na rodzaj ich odpowiedzi przedstawia się następująco:

Jedynie najstarsza grupa wieku (powyżej 65 lat) wyróżnia się szczególnie wysokim, w przybliżeniu czterdziestoprocentowym udziałem osób nie mających w omawianych sprawach wyrobionej opinii, natomiast rozkład odpowiedzi w pozostałych przedziałach wieku nie pozwala stwierdzić jakiejś prostej, liniowej zależności. Również płeć respondentów nie różnicuje w istotny sposób rozkładu odpowiedzi, poza tym że odsetek osób nie mających zdania jest nieznacznie wyższy wśród kobiet. Bardzo natomiast wyraźnie zaznacza się wpływ wykształcenia: im jest ono lepsze, tym mniejszy jest odsetek osób nie mających zdania (maleje on poczynając od około 30% w grupie o wykształceniu podstawowym do 9% w grupie o wykształceniu wyższym), a odpowiedzi wskazują na silniejszą polaryzację opinii. Jednocześnie rośnie odsetek odpowiedzi wskazujących na zrozumienie problemu oraz na akceptację ewentualnych ograniczeń – tym samym więc zmniejsza się przewaga postaw przeciwnych. Wśród respondentów z wykształceniem wyższym obydwie grupy odpowiedzi („tak” i „raczej tak” oraz „nie” i „raczej nie”) wzajemnie się równoważą (tab. 3 i 4).

Tabela 3

Opinie dotyczące obecnego stylu budownictwa (struktura % wypowiedzi na pytanie: „czy obecne budownictwo szpeci krajobraz”)

A) Wg wieku respondentów

Rodzaj	Wiek (lat):			
	≤ 35	36-50	51-65	> 65
Odpowiedzi				
Tak	15,7	16,7	15,1	12,8
Raczej tak	18,7	11,2	15,8	14,2
Raczej nie	10,4	16,0	15,8	10,1
Nie	29,1	27,2	29,8	21,0
Brak zdania	26,1	28,9	23,5	41,9
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

B) Wg płci respondentów

Rodzaj	Płeć:	
	M	K
odpowiedzi		
Tak	15,4	15,3
Raczej tak	15,6	12,7
Raczej nie	14,4	13,5
Nie	27,3	27,1
Brak zdania	27,3	31,4
Razem	100,0	100,0

C) Wg wykształcenia

Rodzaj	Wykształcenie:			
	podstawowe	Zas. zawodowe	średnie	wyższe
odpowiedzi				
Tak	13,6	13,0	25,9	36,4
Raczej tak	15,0	16,7	7,1	9,1
Raczej nie	13,2	14,4	16,1	18,2
Nie	27,2	28,1	25,0	27,2
Brak zdania	31,0	27,8	25,9	9,1
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 4

Opinie dotyczące uwzględniania wyglądu budynku przy wydawaniu zezwoleń (struktura % wypowiedzi na pytanie: „czy przy wydawaniu zezwolenia budowlanego należy uwzględnić styl budynku”):

A) Wg wieku respondentów

Rodzaj odpowiedzi	Wiek (lat):			
	≤ 35	36-50	51-65	> 65
Tak	14,2	15,7	20,2	17,6
Raczej tak	20,1	15,3	14,3	13,5
Raczej nie	12,7	14,3	14,7	12,8
Nie	29,9	27,2	29,4	16,2
Brak zdania	23,1	27,5	21,4	39,9
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

B) Wg płci respondentów

Rodzaj odpowiedzi	Płeć:	
	M	K
Tak	19,2	14,4
Raczej tak	16,6	13,8
Raczej nie	14,8	12,7
Nie	26,3	26,5
Brak zdania	23,1	32,6
Razem	100,0	100,0

C) Wg wykształcenia

Rodzaj odpowiedzi	Wykształcenie:			
	podstawowe	zas. Zawodowe	średnie	wyższe
Tak	16,5	15,2	23,2	36,3
Raczej tak	15,0	17,0	12,5	27,3
Raczej nie	12,7	15,2	16,1	9,1
Nie	26,1	26,7	27,7	18,2
Brak zdania	29,7	25,9	20,5	9,1
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Przedstawione powyżej wyniki badań pozwalają na sformułowanie kilku spostrzeżeń. Tak więc, pomimo braku publicznej dyskusji (np. w środkach masowego przekazu) o związkach pomiędzy budownictwem wiejskim a jakością krajobrazu oraz pomimo braku jakiegokolwiek edukacji w tym względzie, problem ten nie jest całkowicie obcy społecznemu środowisku wsi. Co więcej, istnieje nadspodziewanie liczny, w przybliżeniu trzydziestoprocentowy odłam ludności rozumiejący ową zależność i akceptujący wynikające z niej, niezbędne ograniczenia. Odłam ten wprawdzie wciąż jeszcze pozostaje w mniejszości, ale należy spodziewać się, że będzie on rosł wraz z poprawą poziomu wykształcenia kolejnych roczników młodzieży. Wydaje się zatem, że sytuacja dojrzała do tego, aby głośniej mówić o konieczności chronienia krajobrazu i zachowania własnego oblicza polskiej wsi, tak jak już mówi się dziś o ochronie środowiska przyrodniczego.

Summary

Landscape conservation and rural building in the opinion of rural inhabitants of Małopolska

The authors pay attention to the importance of rural building for the landscape quality and express their opinion that country building, chaotic and devoid of style, poses a threat to the landscape amenities in the densely populated Małopolska region.

On the basis of interviews conducted with 841 persons who run their farms in 4 Małopolska communities (gminas) the authors have detected a considerable polarization of the respondents' opinions concerning the effects of building on the landscape quality and introducing the necessary control over building activities. The necessity has been noticed by an average of one third of the respondents and the percentage remains positively correlated to the level of their education.